

Подкур Р.Ю. (Київ)

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЙНОГО АПАРАТУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ГОЛОДУ 1946–1947 рр.

Післявоєнний голод 1946–1947 рр. став черговим випробуванням для українського селянства. Посуха, яка охопила у 1946 р. майже всі зернові райони України, зменшила валовий збір хліба в порівнянні з 1945 р. у 2,4 рази¹. Загалом загинуло 350 тис. га посівів зернових. Але вище партійно-державне керівництво СРСР не звернуло уваги на наслідки природної стихії, які обтяжувалися «руїною» Другої світової війни. Для УРСР встановили хлібозаготівельний план у 340 млн. пудів зерна, який згодом збільшився до 362 млн. 750 тис. пудів². Неодноразові прохання М. Хрущова до Й. Сталіна знизити заготівельний план позитивного результату не дали³.

Голодування населення Вінницької області

Ситуація із забезпеченням населення Вінницької області продовольством на початок 1946 р. була загрозливою. З наявних в області на 1 лютого 1946 р. 41 тис. тонн зерна, 10 тис. тонн відправлялось до Фінляндії і 5100 тонн в Румунію, ще 2 тис. тонн в інші країни. Загалом на експорт відвантажувалося 17 100 тонн⁴.

Для централізованого постачання області необхідно було 3 тис. тонн зерна на місяць. На 1 березня 1946 р. залишок продовольчого зерна становив 20 тис. 900 т за мінімальної потреби для області до нового врожаю 15 тис. тонн. Однак Наркомат заготівель СРСР планував у березні 1946 р. вивезення з області ще 8 тис. тонн продовольчого зерна. Стало цілком очевидним, що область практично опиняється на межі голоду. Голова Вінницького облвиконкому Д. Бурченко та перший секретар Вінницького обкому КП(б)У М. Стахурський у листі до голови РНК УРСР М. Хрущова від 1 лютого 1946 р. просили розбронювати запаси продовольчого зерна Державного резерву для потреб області і поклопотатися перед урядом СРСР про відміну експорту 8 тисяч тонн хліба у березні 1946 р.⁵. Враховуючи наступні події, тобто масовий голод серед населення області, рішення про відвантаження цих 8 тисяч тонн зерна було втілене в життя.

Як варіант вирішення проблеми харчування населення, вінницькій владі згідно з наказом №60 наркомату торгівлі СРСР від 19 лютого 1946 р. дозволялося організувати комерційну торгівлю хлібом у двох магазинах м. Вінниці. Для цього Наркомторг УРСР дозволив використати 75 тонн борошна з розрахунку на три дні лютого та березень 1946 р. Таким чином, середньодобова норма борошна становила 2,2 тонни або 2950 кг хліба. Вартість одного кілограма хліба з житнього борошна становила 8 крб., з пшеничного 9 крб.⁶ за мінімальної заробітної плати службовця у 250 крб.⁷. Але слід врахувати обмеженість мережі

комерційної торгівлі хлібом, процес девальвації карбованця та відсутність готівки у переважної більшості сільського населення області. Тому комерційний продаж хліба не запобіг розгортанню голоду.

Колгоспи теж не могли зарадити наступаючому голоду. Так, колгоспники Ямпільського району в урожай 1945 р. отримали 27 669 центнерів збіжжя. З них на 1 лютого 1946 р. лише 1 636 центнерів було роздано на трудодні, все інше було здано державі та закладено в посівні фонди.

Надії на врожай 1946 р. не справдилися. Зруйнована матеріально-технічна база колгоспів, відсутність дієвої державної підтримки технікою та посівними матеріалами, знесиленість робочої та тяглової сили не давала змоги якісно провести чергову післявоєнну посівну кампанію. Кліматичні умови літа 1946 р. (відсутність опадів, різке підвищення середньодобової температури, низька вологість) теж стали фактором зниження врожайності.

Деякі колгоспи області на власний розсуд, враховуючи дострокове досягання зернових, почали вибірково збиральну кампанію ще 27 червня 1946 р. Масовий збір зерна почався 3–4 липня 1946 р.⁸

Уповноважений Держплану СРСР по Вінницькій області В. Каравашков у доповідній записці заступнику голови Держплану СРСР С. Демидову про підсумки збиральної кампанії 1946 р. від 28 вересня 1946 р. відзначив також великі втрати при зборі врожаю на етапах косовиці, обмолоту, перевезенні зерна. Окремо вказувалось на масові запізнення колгоспників на сільськогосподарські роботи. Так, колгоспники колгоспу ім. Ілліча Немирівського району виходили на роботу о 9–10 годині ранку. Відверта незацікавленість колгоспників у результатах праці проявлялась у невиконанні норм виробітку при зборі зернових культур жатками. Фіксувалися факти, коли за два робочі дні було зібрано жита лише на трьох гектарах⁹. Змучені війною та розрухою, люди здебільшого були апатичні до закликів активістів щодо швидкого збору врожаю.

Натомість, перевірки полів після збирання врожаю фіксували масове залишення колосків на скошеній ниві. Іноді на квадратному метрі виявляли по 18–20 колосків¹⁰. Контролери інтерпретували цей факт як «безгосподарність» та «низьку трудову дисципліну під час збирання врожаю». Але, думається, це була одна з численних селянських способів виживання в умовах загрози голоду.

Після збору врожаю 1946 р. Вінницька область виявилась однією з небагатьох областей республіки, яка стала ключовою у виконанні державних хлібозаготівель. Через неспроможність районів Одеської, Миколаївської, Херсонської, Сумської, Харківської, Ворошиловградської областей виконати державний план, відповідно до постанов РМ УРСР і ЦК КП(б)У від 22 липня 1946 р. та 17 серпня 1946 р. Вінницькій області збільшили розміри обов'язкових поставок спочатку на 1 250 тис., потім на 600 тис. пудів¹¹.

Вже у вересні 1946 р. голова Ради Міністрів УРСР М. Хрущов інформував Й. Сталіна, що потреби республіки у збіжжі становлять 2 млн. 361 тис. тонн. За

умови виконання державного плану, дефіцит зерна в Україні до врожаю 1947 р. становитиме близько 350 тис. тонн. Тому постановою РМ УРСР і ЦК КП(б)У «Про економію у витрачанні хліба по Українській РСР» від 30 вересня 1946 р. облвиконкоми та обкоми партії зобов'язувалися зменшити сільські контингенти, скоротити чисельність непрацюючих дорослих утриманців, які постачалися хлібом та зменшити їх норми постачання¹².

Ще в липні 1946 р. міністр заготівель СРСР Б. Двінський повідомив першого заступника РМ СРСР А. Мікояна про необхідність економії хліба в третьому кварталі 1946 р. Він 23 вересня 1946 р. надіслав чергову записку Й. Сталіну про необхідність негайного скорочення витрат хліба через неврожай: «Мы имеем хлеба сейчас на 3,5 млн. тонн меньше, чем в прошлом году, дальше разрыв еще возрастет, т.к. Украина дает уже только 5 млн. пудов в пятидневку и другие неурожайные районы страны уже выдохлись. А до нового урожая еще жить три с половиною квартала. ...Нельзя иметь такие огромные контингенты снабжения (чуть ли не полстраны) и такие высокие нормы в исключительно неурожайный год. ...Без вас никто не решит наиболее важного вопроса о том, как жить дальше, хотя положение с ресурсами известно, ясны размеры бедствия, постигшего страну, и, следовательно, перспективы заготовок. Я боюсь, чтобы не запоздать и не очутиться перед трудностями, которые можно предотвратить или смягчить». Політбюро ЦК ВКП(б) 27 вересня 1946 р. затвердило постанову РМ СРСР і ЦК ВКП(б) «Про економію у витрачанні хліба», що передбачала скорочення відпуску хліба на жовтень на 485,9 тис. тонн (в розрахунок на зерно) замість 1676,7 тис. тонн, встановлених планом витрат на вересень. З 87 млн. осіб, що постачалися хлібом за картками, міністерство торгівлі повинно було скоротити 27 млн., в т. ч. 23 млн. в сільській місцевості за рахунок робітників і службовців радгоспів та утриманців. З 1 жовтня норма видачі хліба утриманцям, які зберегли право на постачання хліба, зменшувалася з 300 г до 250 г на особу, дітям з 400 г до 300 г¹³.

Для збільшення хлібопоставок у загальносоюзний фонд ЦК КП(б)У та Рада Міністрів УРСР, виконуючи вказівки керівництва СРСР, 30 вересня 1946 р. приймають рішення про економію у витрачанні хліба. Скорочувалися на 21% видатки борошна і крупи на пайки, а для сільського населення фонди борошна урізалися на 57,7%. Загалом контингент населення, яке отримувало пайки, скорочувався з 13,5 млн. до 9,5 млн. осіб¹⁴. Зменшення кількості осіб, здебільшого, проходило за рахунок сільського населення.

У Вінницькій області сільський контингент мав зменшитися з 281,1 тис. у вересні до 53,6 тис. у жовтні, що дало економію у 656,8 тонни зерна. Кількість утриманців з 46,4 тис. скоротилася до 32,1 тис. (економія 14,3 тонни), за рахунок впорядкування видачі карток вдалося скоротити 1,9 тис. карток (за загальної кількості 185,5 тис. карток на 1 жовтня), економія 19 тонн. За скорочення норми постачання хліба утриманцям мали зекономити 32,1 тонни, дітям (55,1 тис. осіб) – 110,2 тонни¹⁵.

Водночас М. Хрущов пропонував дозволити довести домішок ячменю, кукурудзи і проса при випічці хліба з пшениці і жита до 50%, при випічці хліба із сортового борошна домішувати 10–15% кукурудзяного чи просяного борошна, переглянути завдання міністерства заготівель СРСР щодо вивозу з 1 жовтня з областей України зернових культур через вірогідну можливість зворотного завозу для постачання населення¹⁶.

Виконання підвищених планів хлібозаготівель, різке скорочення кількості осіб, які знаходилися на державному постачанні, призвели до масового голоду населення області. Секретар Чечельницького райкому партії Грибовський у доповідній записці, адресованій Вінницькому обкому партії, повідомляв, що станом на 13 лютого 1947 р. в районі захворіло на дистрофію 420 дорослих та 690 дітей, вже зареєстровані численні випадки голодної смерті. Населення масово вимагало видачі харчів. Однак, районна влада через відсутність продовольчих запасів не змогла надати допомогу людям. Селяни, намагаючись врятувати дітей, залишали їх на порозі дитячого будинку, місцевої лікарні чи районного відділу охорони здоров'я¹⁷.

В інформаційному листі від 5 березня 1947 р. директор Гайсинського цукрового заводу П. Іваненко повідомляв секретаря Вінницького обкому КП(б)У М. Стахурського та директора Вінницького цукробурякотресту А. Забарського про масову захворюваність робітників заводу на дистрофію, навіть тих, хто отримував продовольчий пайок. Машиніст Лозинський, повертаючись додому 1 березня 1947 р., через дистрофію впав на дорозі. На квартиру його на руках принесли перехожі. Майстер Білоус теж через голодування не спромігся дійти до свого помешкання. Ще в лютому 1947 р. П. Іваненко доручив заводському фельдшеру перевіряти фізичний стан працівників заводу та їх сімей. Особам, у яких виявляли ознаки голодування, видавали через відділ робітничого постачання додаткову порцію супу із розрахунку 60 грамів крупи на працівника. У виняткових випадках, члени сімей робітників отримували від однієї до трьох порцій супу. Однак, як зазначав П. Іваненко, через низьку калорійність таке одноразове харчування не покращило фізичний стан працівників заводу¹⁸.

Аналіз, проведений завідуючим Вінницьким обласним відділом охорони здоров'я І. Лобановим, свідчив про стійку динаміку збільшення захворюваності на дистрофію (див. таблицю 1)¹⁹:

Таб. 1.

Дата	Кількість	Приріст за декаду	% до попередньої декади
25 лютого	1400	-	-
1 березня	34379	20378	245
11 березня	45419	11040	134
20 березня	54800	9381	122
1 квітня	82027	27227	149
10 квітня	88271	6241	107
20 квітня	97865	11594	111

Із загальної кількості 97 865 хворих на дистрофію діти до 14 років становили 45,2% від загальної кількості. Всього на 20 квітня 1947 р. було госпіталізовано 7 349 осіб, померло, за неповними даними, 1 742 осіб.

Загалом станом на серпень 1947 р. було зареєстровано хворих на дистрофію 155 919 осіб, з них дітей віком до 14-ти років – 67 574 осіб або 43,2% від загальної кількості. (Для порівняння – станом на 20 червня 1947 р. в Україні зареєстровано 1 154 198 осіб, хворих на дистрофію). Госпіталізовано 26 406 осіб або 16,8%. Згідно з інформацією відділів ЗАГСу голодною смертю, (або як вказувалося – від дистрофії, в документах замість слова «смертність» застосовувався термін «летальність»), померло 6 662 осіб або 4,2% від зареєстрованої кількості хворих. Смертність в лікарнях становила від 0,79 до 15% від загальної кількості госпіталізованих. Все залежало від важкості хвороби та віку. Велику смертність у лікарнях І. Лобанов пояснював відсутністю належного продовольчого постачання. Навіть хліб медичні установи отримували з великою затримкою. До речі, І. Лобанов відзначав, що жінки значно легше переносили дистрофію, і смертність серед них була набагато нижчою, ніж у чоловіків²⁰.

Порівняльний аналіз інформації про природній рух населення області, проведений Вінницьким обласним відділом охорони здоров'я, продемонстрував різке збільшення смертності – від плюс 5 в першому півріччі 1946 р. до мінус 3,2 в першому півріччі 1947 р. (див. таблицю 2)²¹:

Таб. 2.

Дата	Народилось на 1000 населення	Померло на 1000 населення	Померло дітей на 100, що народилися	Природній приріст
1939 1-е півріччя	17,9	6,9	12,8	Плюс 11
1940 1-е півріччя	15,5	6,7	13,8	Плюс 8,8
1945 1-е півріччя	7,7	8,4	12	Мінус 0,7
1946 1-е півріччя	8,4	3,4	7,4	Плюс 5
1947 1-е півріччя	10,6	13,7	13,7	Мінус 3,2
1947 липень	1,7	2,4	17,4	Мінус 0,7

Найбільш постраждали південні райони області: Ямпільський, Чернівецький, Могилів-Подільський, Ольгопільський, Ободівський, Тростянецький, Піщанський тощо. Ці райони склали основу зернового виробництва області.

Діяльність місцевого партійно-державного апарату в умовах голодування населення Вінницької області

Перед керівниками партійно-державних органів Вінницької області виникло двоїсте завдання. По-перше, повністю виконати завищені плани хлібозаготівель, по-друге, не допустити втрати виробничих потужностей сільського господарства та масової загибелі населення.

Формування та становлення їх як управлінців проходило в умовах сталінського «великого перелому» 1930-х рр.: колективізації, індустріалізації, голоду, масових політичних репресій тощо. У них був відсутній характерний для «першої хвилі» радянських і партійних керівників революційний романтизм початку 1920-х рр. Нова генерація управлінців прекрасно розуміла наслідки невиконання наказів центральної влади, осягнула «правила апаратної гри» та виживання. Вони вважали доцільними та правильними кроки політбюро ЦК ВКП(б) – ЦК КП(б)У та урядів СРСР – УРСР в умовах післявоєнної розрухи та стихійного лиха, займаючи «державницьку» позицію. Так, у спільній постанові Вінницького облвиконкому та обкому КП(б)У від 31 липня 1946 р. про хлібозаготівлі в районах області підкреслювалася обов'язковість виконання плану хлібозаготівель, навіть у випадку «коли він є напруженим»²². Райвиконкомам та райкомам КП(б)У надавалося право збільшувати колгоспам, які мали «гарний» врожай, план хлібозаготівель до 50% від розміру вже нарахованого плану хлібозаготівель; дозволялось окремим колгоспам знижувати розміри зернопоставок. Але районних керівників зобов'язували роз'яснювати головам колгоспів, що знижка плану хлібозаготівель передбачала безумовне виконання обов'язкових поставок із врожаю 1946 р.²³.

Московське керівництво наполегливо вимагало негайного посилення хлібозаготівель. У телеграмі Й. Сталіна та А. Жданова на адресу М. Хрущова та Д. Коротченка від 26 листопада 1946 р. вимагалось покінчити з «небільшовицьким ставленням» до організації хлібозаготівель і забезпечити виконання державного плану. Підкреслювалося, що у колгоспах «антидержавні елементи гальмують обмолот й очищення зерна, заганяють багато зерна у так звані відходи, навмисне проводять неякісний обмолот, залишаючи велику кількість зерна у соломі, приховують необмолочений хліб у скиртах, незаконно засипають у насінневі фонди, а місцеві партійні та радянські організації, а також органи суду й прокуратури часто-густо проходять повз ці злочинні дії». Але, незважаючи на шалений ідеологічний та репресивний тиск, план 1946 р. був виконаний на 62,4%²⁴.

Вимагав застосування прямих репресивних заходів під час сільськогосподарських кампаній сталінський ставленик, перший секретар ЦК КП(б)У Л. Каганович. Використовуючи інформацію органів державної безпеки, в листі секретарю Вінницького обкому КП(б)У М. Стахурському від 1 серпня

1947 р. він прямо вказував, що причиною повільного виконання планів хлібозаготівель «стали залишки ворожих елементів з числа колишніх куркулів, націоналістів, німецьких посібників, сектантів, які ведуть ворожу агітацію, прихований саботаж, а в ряді випадків проявляють активні дії, здійснюючи терористичні акти проти партійного, радянського, колгоспного активу». Каганович навів факти поширення анонімних листів, листівок антирадянського змісту, замахів на представників сільського активу. Він прямо звинуватив партійне керівництво області в «обмеженості роботи обкому, відсутності уваги до політичного керівництва життям області». Від обкому, міськкомів, райкомів КП(б)У Каганович вимагав кожен випадок затримки у хлібозаготівлі кваліфікувати як «ворожий прояв» і відповідним чином реагувати: «Одних викривати, інших виключати з колгоспу, винуватців, які займають керівні посади, знімати з роботи, активні ворожі елементи – судити»²⁵.

Вже 2 серпня 1947 р. М. Стахурський підписав директиву Вінницького обкому партії райкомам КП(б)У щодо боротьби з «ворожими проявами» під час хлібозаготівель та розкраданням хліба. Він зобов'язав секретарів райкомів КП(б)У вимагати від органів міліції та прокуратури оперативного реагування на факти розкрадання хліба і оформлення кримінальних справ за 2–3 дні, роз'яснення керівному складу колгоспів і радгоспів постанови РМ УРСР від 9-го липня 1947 р. «Про заходи щодо охорони посівів і хліба в колгоспах і радгоспах УРСР», Указу Президії Верховної Ради СРСР від 4-го червня 1947 р. «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного та суспільного майна»²⁶. Через чотири дні, 6 серпня 1947 р., Стахурський підписав чергову директиву Вінницького обкому КП(б)У секретарям райкомів КП(б)У про заходи щодо збереження хліба та виконання хлібозаготівлі. Він знову вимагав посилення репресивних заходів щодо розкрадачів хліба²⁷.

Секретар Вінницького обкому КП(б)У Стахурський 8 серпня 1947 р. прозвітував секретарю ЦК КП(б)У Кагановичу про відрядження 119 оперативних працівників УМВС для організації охорони збіжжя, направлення в райони області більше 500 лекторів для роз'яснення постанов урядів СРСР – УРСР, політбюро ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У, Указів Президії Верховної Ради СРСР щодо охорони державного та суспільного майна. Він повідомив, що з початку збиральної кампанії до кримінальної відповідальності вже було притягнуто 1 196 осіб тощо²⁸.

Таким чином, задовго до листа Л. Кагановича Вінницьким обкомом партії постійно здійснювався репресивний тиск на сільські, районні та обласні органи. Державний терор був типовим методом виконання господарських кампаній, і його відсутність викликала підозри у московського керівництва щодо небажання українського республіканського та місцевого партійно-державного керівництва «боротися за хліб». Так, під час проведення посівної кампанії в березні 1946 р. у райони Вінницької області теж відрядили 45 оперативних працівників УМВС

для «мобілізації периферійних органів МВС під час посівної кампанії». Вже 22–23 березня 1946 р. вони спільно з секретарями райкомів та головами райвиконкомів провели оперативні наради. В наступні дні уповноважені районних апаратів МВС виїхали у колгоспи. На кожного уповноваженого припадало 3–4 колгоспи. За період проведення посівної до кримінальної відповідальності притягнули 412 осіб²⁹. Однак, визначити, у яких випадках мали місце зловживання та «розбазарювання» посівного матеріалу та продовольства, а в яких крадіжки через голодування – встановити практично неможливо. Міліцейська статистика не завжди вказувала причини, що зумовили скоєння злочину.

Але у доповідній записці заступника начальника управління МВС по Вінницькій області підполковника В. Карягіна Вінницькому обкому КП(б)У від 20 червня 1947 р. про зареєстровані злочини під час збиральної кампанії вже чітко вказувався характер крадіжок. Співробітники міліції зафіксували 68 фактів крадіжок зерна «шляхом стрижки колосся». Всього було зрізано 542 кг колосків і згідно з Указом Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 р. засуджено 95 осіб. В доповідній записці міліцейський керівник особливо наголошував, що деякі злочини здійснювали члени сім'ї «бандита-нелегала», спротив при затриманні він кваліфікував як «терористичний акт». Найбільш масовий характер крадіжки набули в південних районах області³⁰.

Тільки за 1946 р. – перший квартал 1947 р. в УРСР засуджено 1312 голів колгоспів, з них на три роки позбавлення волі – 513 осіб, на 5 років – 219, на 10 років – 112, до розстрілу – двоє³¹.

Але головною ударною силою у «боротьбі за хліб» стали працівники районних партійних та виконавчих органів. Основу районного апарату, тобто безпосередніх виконавців господарсько-політичних кампаній становили демобілізовані командири та політпрацівники Червоної армії, місцеві керівники, що повернулися з евакуації. Типовим представником вінницького районного апарату був П. Козир, уродженець Дніпропетровщини. Колишній завідуючий відділом комсомольських органів ЦК ЛКСМ Туркменистану – висуванець «кадрової революції» кінця 1930-х рр. В роки війни був призначений інструктором з організаційно-партійної роботи 58-го стрілецького корпусу групи радянських військ в Ірані. В жовтні 1945 р. капітана П. Козиря демобілізували і у складі інших працівників – вихідців з України, направили на роботу в республіку. В листопаді 1945 р. його обрали другим секретарем Крижопільського райкому партії. В характеристиці, підготовленій за результатами його місячної діяльності, секретар Вінницького обкому Жуковський зазначав, що Козир «швидко ознайомився з покладеними на нього обов'язками. Енергійно взявся за поліпшення політичної роботи серед населення, організував перевірку стану тваринництва в районі». Висновок був однозначним – за політичними та діловими якостями повністю відповідав

займаній посаді³².

Свою роботу Козир розпочав з налагодження контактів з низовими партійними організаціями. Він вимагав регулярного проведення партійних зборів в колгоспах, активної участі в них комуністів. За рік він створив 10 політшкіл і партійну районну школу, в якій особисто навчав комуністів азам партійно-організаційної роботи. Така діяльність сприяла знайомству з районними керівниками, налагодженню ділових, робочих стосунків. З точки зору обласного керівництва Крижопіль став одним з передових районів області. Вже до 15 жовтня 1946 р. план посіву озимих район виконав на 87,5%, хлібозаготівель – на 48,5%. Секретар Вінницького обкому КП(б)У В.Нижник відзначив, що такі показники стали результатом «великої партійно-організаторської роботи Козиря»³³.

Невдовзі його висунули на посаду першого секретаря райкому КП(б)У, відзначаючи «добрий рівень політичного розвитку, ідеологічну витриманість, моральну стійкість, дисциплінованість, енергійність, здатність до партійно-організаторської роботи, живої, оперативної допомоги низовим організаціям». В грудні 1946 р. за рекомендацією обкому партії Козиря обрали першим секретарем Ситковецького райкому партії³⁴.

Реалізація «партійно-організаційних талантів» Козиря проходила в умовах післявоєнного голоду. Виконуючи план хлібозаготівлі, місцевий партійно-державний апарат вилучав необхідний для виживання селян хліб. Причому, чим вищий був процент виконання хлібоздачі, тим успішніше складалася кар'єра керівника. Для Крижопільського району результатом діяльності районних керівників, у тому числі й Козиря, стала значна кількість голодуючого населення: 1 420 осіб, опухлих від голоду на 1 березня 1947 р., 4 914 осіб на 27 березня 1947 р., 6 780 осіб на 1 квітня 1947 р. Це була найбільша кількість опухлих серед всіх районів області. До речі, в Ситковецькому районі, у якому Козир став першим секретарем райкому партії, кількість опухлих становила меншу цифру: 156 осіб на 1 березня 1947 р., 401 – на 27 березня 1947 р., 638 – на 1 квітня 1947 р.³⁵.

Таким чином, Козир зневажав людське життя для виконання державних планів. Таку позицію він займав і надалі. В 1947 р. Ситковецький район достроково, 5 вересня, виконав план хлібоздачі на 104,5%³⁶. Тому в 1948 р. Козир отримав орден Трудового Червоного Прапора. Перший секретар Вінницького обкому М. Стахурський причини успіху П. Козиря бачив «у правильному розподілі партійних сил і спрямуванні уваги районної організації на укріплення основної ланки виробництва району – сільського господарства». Окремо відзначалося, що з 382 комуністів 135 осіб працювало безпосередньо в колгоспах³⁷.

Вже в грудні 1948 р. Козиря обрали першим секретарем Могилів-Подільського міськкому партії. Тоді в області функціонували лише два міськкоми – Вінницький та Могилів-Подільський. Ця посада відкривала дорогу

в «обласну еліту». Через два роки успішної роботи П. Козиря з блискучою рекомендацією направили в Москву на дворічні Ленінські курси при ЦК КПРС. В майбутньому П.Козир обіймав посади першого секретаря Вінницького та Одеського обкомів партії.

Обласні та районні керівники розуміли, що виконання планів хлібозаготівель призведе до масового голодування населення, а невиконання – до звинувачення у «ворожості», «шкідництві», партійному та кримінальному переслідуванні тощо. Але вони розраховували, що 100% дотримання державного плану заготівель дасть можливість в умовах масового голоду отримати продовольчу допомогу. У записці секретаря Вінницького обкому КП(б)У М. Стахурського голові Ради Міністрів УРСР М.Хрущову та секретарю ЦК КП(б)У Д. Коротченку від 14 грудня 1946 р. про надання області продовольчої позики вказувалося: «В связи с большим недородом в колхозах области и особенно в районах: Ободовка, Тывров, Томашполь, Копайгород, Турбов, Липовец, Вороновица, Ольгополь, Тульчин, Чечельник, Бершадь – некоторые семьи колхозников, в частности семьи погибших и инвалидов Отечественной войны ощущают продовольственные затруднения.

Нами на месте принимаются все меры по изысканию дополнительных ресурсов, но, однако, без государственной продссуды нам не обойтись. Поэтому просим оказать области помощь продовольственной ссудой в размере 2500 тонн»³⁸. Але продовольча допомога, якщо і надходила, то у мізерних кількостях.

Іноді М. Стахурський, напевно через безвихідь, вдавався до екзотичних заходів збереження життя населення. Так, у директивному листі секретаря Вінницького обкому КП(б)У М. Стахурського секретарю Турбівського райкому КП(б)У О. Ховренку та голові Турбівського райвиконкому В. Кметюку від 7 квітня 1947 р. він запропонував використання пирію для харчування колгоспників. Я свідомо наводжу повністю документ під грифом «Сов. Секретно»: «В колхозе “Большевик” село Овечане в результате беззаботности и бесхозяйственности правления колхоза и его председателя Андрус живое тягло доведено до такого состояния, что участвовать в весенних полевых работах полностью не может, в то время, когда на полях столько такого дополнительного корма, как корни пырея.

В беседе с колхозниками, бригадирами и завхозами колхоза я установил, что ни в колхозе, ни в районе даже не думают о том, чтобы собирать корни пырея, просушить, перемолоть и сдабривать ими сечку, а также использовать муку и дерть на другие цели.

Имея пырейную муку, можно значительно улучшить и питание колхозников. Поэтому обращаю Ваше внимание и требую принять немедленно самые решительные меры по заготовке пырея, переработке его на муку в каждом колхозе.

В кожному колхозі поручите займатися заготовкою пирея члену правління колхоза. Учтите, что только за счёт этого мероприятия можно значительно поправить положение.

О принятых мерах и результатах доложите бюро обкома КП (б)У письменно по каждому колхозу не позже 15-го апреля 1947 г.»³⁹. Копія директивного листа була розіслана всім секретарям райкомів партії та головам райвиконкомів області.

Таким чином, чергова трагедія українського суспільства у 40-х роках ХХ століття, як й у попередні роки, стала результатом цілеспрямованої сталінської політики, що прирікала мешканців сільськогосподарських регіонів СРСР на голод. Для виконання «першої заповіді» колгоспів – виконання державних хлібозаготівель, керівництво УРСР спрямовувало місцеві партійно-радянські органи на застосування перевіреного арсеналу державного терору щодо селян-боржників, голів колгоспів, активу, задіяного у хлібозаготівлі.

Місцеве партійно-державне керівництво беззастережно виконувало вказівки Центру щодо виконання господарчо-політичних кампаній. Як і під час голодомору 1930-х років, місцеві керівники намагалися уникати словосполучень «смерть від голоду», замінивши його на медичний термін «летальність».

Тільки з кінця 1940-х рр., після здійснення низки заходів у сільському господарстві УРСР, врожайність зернових та технічних культур зросла, загроза голоду відступила. Проте з сільського господарства продовжували «викачувати» ресурси, а селяни, перебуваючи без паспортів на положенні «рабської сили», вели жебрацьке існування.

¹ Марочко В. «Третій радянський»: Голод 1946–1947 років // Голод 1946–1947 років в Україні: причини і наслідки: Міжнародна наукова конференція (Київ, 27 травня 1997 р.): Матеріали / Редколегія: С. Кульчицький та ін. – К.; Нью-Йорк, 1998. – С.16.

² В постанові РНК УРСР і ЦК КП(б)У про хід хлібозаготівель по областях України від 23 січня 1946 р. вказувалося, що деякі області не виконали план хлібозаготівель з урожаю 1945 р. Із 68 млн. пудів загальноукраїнського боргу 5834 тис. пудів не здала Вінницька область. Постанова зобов'язувала голів облвиконкомів та секретарів обкомів партії протягом січня–лютого 1946 р. виконати план хлібозаготівлі. В той же час 26 січня 1946 р. нарком держбезпеки УРСР С. Савченко інформував начальника 2 управління НКДБ СРСР генерал-лейтенанта Федотова, що в областях, в тому числі Вінницькій області, в рахунок хлібозаготівель колгоспи почали здавати посівний фонд. Див.: Голод в Україні. 1946–1947. Документи та матеріали / Упоряд. О.М. Веселова та ін. – К.; Нью-Йорк, 1996. – С.17–20.

³ Див.: Голод в Україні 1946–1947. Документи та матеріали. – К.; Нью-Йорк, 1996. – С. 8–10.

⁴ Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. П-136. – Оп. 13. – Спр. 87. – Арк. 19. За твердженням доктора історичних наук В. Марочка для посилення позицій СРСР у країнах Центральної Європи Й. Сталін розпорядився надати гуманітарну допомогу населенню Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Болгарії тощо. Тільки Польща у 1946–1948 рр. отримала 1,4 млн. тонн зерна, Чехословаччина 600 тис. тонн. Див.: Марочко В. «Третій радянський»: Голод 1946

–1947 років // Голод 1946–1947 років в Україні: причини і наслідки: Міжнародна наукова конференція (Київ, 27 травня 1997 р.): Матеріали / Редколегія: С. Кульчицький та ін. – К.; Нью-Йорк, 1998. – С. 15.

⁵ ДАВО. – Ф.П-136. – Оп.13. – Спр. 87. – Арк. 19.

⁶ Там само. – Арк.14–15.

⁷ Там само. – Арк. 51.

⁸ Там само. – Спр. 94. – Арк. 87.

⁹ Там само. – Арк. 88.

¹⁰ Там само. – Арк. 87.

¹¹ Див.: Голод в Україні. 1946–1947. Документи та матеріали. – С. 38-39, 50–51.

¹² Там само. – С. 72–79.

¹³ Див.: Политбюро ЦК ВКП(б) и Совет Министров СССР. 1945–1953 / Составители О.В. Хлевнюк, Й. Горлицкий, Л.П. Кошелева, А.И. Минюк, М.Ю. Прозуменчиков, Л.А. Роговая, С.В. Соменова. – М.: РОССПЭН, 2002. – С. 221–223.

¹⁴ *Pirig P.* Архівні джерела про голод 1946–1947 років в Україні // Голод 1946–1947 років в Україні: причини і наслідки: Міжнародна наукова конференція (Київ, 27 травня 1997 р.): Матеріали. – С. 22.

¹⁵ Див.: Голод в Україні. 1946–1947. Документи та матеріали. – С. 72–79.

¹⁶ Там само. – С. 62–64.

¹⁷ ДАВО. – Ф.П-136. – Оп.13. – Спр.129. – Арк. 21–22.

¹⁸ Там само. – Спр. 37. – Арк. 32–33.

¹⁹ Там само. – Спр.129. – Арк.137–139.

²⁰ Там само. – Арк.181–183.

²¹ Там само. – Арк. 237.

²² Там само. – Ф. Р-2700. – Оп. 7. – Спр. 56. – Арк. 28. Основою для спільної постанови Вінницького обкому КП(б)У та Вінницького облвиконкому стали постанови РМ СРСР і ЦК ВК(б) від 19 липня та РМ УРСР і ЦК КП(б)У від 22 липня 1946 р. Спільність простежуються навіть текстуально.

²³ Там само. – Арк. 28.

²⁴ Див.: Голод в Україні 1946–1947. Документи та матеріали. – С. 10–11.

²⁵ ДАВО. – Ф. П-136. – Оп.13. – Спр.121. – Арк.181–187.

²⁶ Там само. – Арк.179.

²⁷ Там само. – Арк.192–195.

²⁸ Там само. – Арк.188.

²⁹ Там само. – Спр. 99. – Арк. 44.

³⁰ Там само. – Спр. 121. – Арк.171–174.

³¹ Див.: Голод в Україні. 1946–1947. Документи та матеріали. – С.10–11.

³² ДАВО. – Ф. П-136. – Оп. 61. – Спр. 3083. – Арк. 5.

³³ Там само. – Арк. 7.

³⁴ Там само. – Арк. 6–7.

³⁵ Там само. – Оп.13. – Спр.129. – Арк.124, 133.

³⁶ Там само. – Оп.61. – Спр. 3083. – Арк.14.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само. – Оп. 13. – Спр. 87. – Арк. 82.

³⁹ Там само. – Спр.121. – Арк. 57.